

## BELLEK MEKÂNI ADLANDIRMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME: [ERGENE KON] = [ERKİN KÜN] EFSANESİ

### AN ANALYSIS ON MEMORY SPACE NAMING: THE LEGEND OF [ERGENE KON] = [ERKİN KÜN]

Esra BİLGE SAVCI\*

**ÖZ:** Ergenekon Efsanesi, Türklerin yeniden türeyişinin anlatıldığı efsane metinlerinden biridir. Yurtlarından olmuş bir topluluğun korunaklı bir yer bularak soylarının türediği mekâna Ergenekon adı verilmiştir. Ergenekon'da yeniden çoğalan Türk soyunun mekâna sığamamasıyla bu mekândan çıkış sırasında cereyan eden olaylar kültürel bellek içerisinde muhafaza edilerek kendilerinden sonra gelen nesillere aktarılmıştır. Sonraki nesiller tarafından Ergenekon adlı mekân, yeniden türeyişin hatırlandığı ve mekândan çıkışın kutlandığı bir bayram hâline gelmiştir. Çalışmada Dursun Yıldırım'ın '[Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?' isimli yazısından hareketle efsane metninin topluluk açısından işlevleri üzerinde durulmuştur. [Erkin Kün] şeklindeki okuma önerisi ile bellek sanatının, hatırlama figürlerinden yararlanılarak topluluk için atalar mağarası bağlamında ölülerin anılması, mekân adlandırılması, zaman bakımından 'kurtuluş günü bayramı' olarak kutlanması ve törenler boyutunda canlandırma-tekrarlama yoluyla kimlik/aidiyet noktasındaki işlevleri açıklanmıştır. Bu bağlamda efsane metninde yer alan mekânın adlandırılışının mekânda cereyan eden olayların içeriğine de vurgu yaptığı görülmüştür. Efsane metninin, farklı okuma önerisiyle 'çok işlevli ve çok bağlamli' muhteviyat özelliklerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Ergenekon Efsanesi, Erkin Kün, mekân, bayram, kimlik.

**ABSTRACT:** The Ergenekon Legend is one of the legendary texts about the rebirth of the Turks. The place where a community who had been displaced from their homeland found a sheltered place and rebirth, was named Ergenekon. Since the progeny that birth in Ergenekon could not fit into the space, the events that took place during the exit from this place were preserved in the cultural memory and transferred to the next generations. By the next generations, the place called Ergenekon has become a festivity in which the descent inside is remembered and the exit from this place is celebrated. In this study, the functions of the legend text in terms of the community were emphasized, based on Dursun Yıldırım's article named "[Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?". With the reading suggestion in the form of [Erkin Kün], the functions of the memory at the point of identity/belonging are explained by making use of the figures of remembrance, commemorating the dead in the context of the ancestors cave, naming the place, celebrating it as a 'liberation day festivity' in terms of time, and repetition in the dimension of ceremonies. In this context, it has been seen that the naming of the place in the legend text also emphasizes the content of the events taking place in the space. It has been concluded that the text of the legend with the reading suggestion has the characteristics of 'multifunctional and multi-context'.

**Keywords:** Ergenekon Legend, Erkin Kün, place, festivity, identity.

\* Dr. Öğretim Üyesi - İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / İstanbul - bilgeesra@gmail.com (Orcid: 0000-0002-0114-4650)



This article was checked by Turnitin.

## Giriş

Tarih içerisinde sözlü gerçekliği bulunan ve topluluk için çeşitli ritüellerle belleklerde bağlanmış olan, zamanın belli dönemlerinde tekrarlanan kalıplaşmış yaratımların anlamlandırılmasında bellek çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Belleğin derin katmanlarında iz bırakmış ve gelecek zaman içerisinde hatırlama eyleminin gerçekleşmesinde canlandırmanın önemli bir payı vardır. Canlandırılmak sureti ile bir sonraki nesle aktarılacak olan yapılanmanın, dünyevi törensel boyuttan kutsal boyuta geçiş serüveninde yaşadığı aşamalara bakıldığında hatırlamanın ve tekrar canlandırmanın çok işlevli bir husus olduğu görülmektedir. Bu süreçte canlandırmaya önemli etkide bulunan temel yapı, sembolik mekânlardır. Türk halk edebiyatının inceleme konuları kapsamında olan sözel kültür/sözlü kültür yaratımlarının yapısı içerisinde geçen mekânların arasında sembolik alanlar bulunmaktadır. Tarih yazıcılığının şekillenmediği dönemlerde belleklerde yer alan sözlü tarih aktarıcılığı bağlamında değerlendirilebilecek bir husus olan bu durum, kültürün tüm yaratımları içerisinde yer bulmaktadır.

Belleğin yaşayan dünyasında yer alan mükemmel planın detaylarına bakıldığında yaşanan ve canlandırılan törensel olayların bir kalıplaşma ve tekrar unsuru barındırması için çeşitli işlevler edinmesi gerekmektedir. Bu işlevlerin, bellek mekânına dönüşümünün gerçekleşmesi zaman ve uzamsal çerçevenin belirlenerek geçmişin hatırlanması, zihinlerde tekrar canlandırılmasıyla toplumsal anıların bu çerçevenin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, bu mekânın sınırları içerisinde yeniden bir bağlam kazanarak, gelecek ile olan dinamik ve organik bağının tesisi sağlanmaktadır. Kutsal kabul edilenin, zamansal ve uzamsal bağlamda ölümsüzleştirilmesi ve bir sonraki tekrarına kadar dinamikliğinin korunması için toplumsal hafızada kodlanarak yer etmesi gerekmektedir. Jan Assmann'ın (2018) ve Maurice Halbwachs'ın (2016, 2018) bellek üzerine yaptıkları çalışmalarda bu detay üzerinde durdukları görülmektedir.

Sözlü kültürden yazılı kültüre intikal etmiş olan metinlerden biri olduğu kabul gören Ergenekon Efsanesi, Ergenekon denilen mekâna gelişin ve bu mekândan çıkışın anlatıldığı bir efsane metnidir. Metinde geçen tekrarlanan ve canlandırmanın gerçekleştiği yerle zaman arasındaki ilişki ve bellek açısından sonraki zamanlarda tekrarı bu çalışmaya konu edilmiştir. Dursun Yıldırım'ın (1997), Ergenekon Efsanesi üzerine farklı düşünme önerileri getirdiği "[Ergen Kon] = [Erkin Kün] mü?" başlıklı incelemesinde verdiği denklemden hareketle çalışmada efsanenin kültürel bellek çerçevesinde işlevleri tartışılmıştır. Ritüelin tekrarlanması yoluyla canlandırılması ve aidiyet duygusu bakımından toplulukta yarattığı etki üzerinde tespitlerde bulunulmuştur.

Bu bağlantılar ile hatırlama ve canlandırma denilen noktaların odağında bulunan olayın kavramın ya da inanılan, gerçekleştirilen törensel

ritüelin bir sonraki zamanda tekrarlanması ile birlikte kimlik/aidiyet duygularının pekiştirilmesi hususu çalışmada temas edilen bir diğer noktadır.

### **Ergenekon Efsanesi**

Türklerin kadim tarihleri ile ilgili bilgileri; savaş, sınır komşulukları, göç ve ticaret gibi sebeplerle temas oluşturdukları toplulukların tuttukları kayıtlardan ve kendi yazıcılık geleneklerinde muhafaza ettikleri metinlerden öğrenmekteyiz. Topluluğun yeniden türemesi ve hangi boylardan oluştuğu ile ilgili bilgileri veren kaynaklardan ilki Çin kaynaklarıdır. Türeme efsanesi metinlerinden olan Chou sülâlesinin ve Sui sülâlesinin resmî tarihi kaynaklarında yer almaktadır<sup>1</sup>. Reşideddîn Fazlullâh'ın Câmî'üt-Tevârih isimli Farsça yazılmış eserinde ve Ebûlgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türkî isimli Türkçe yazılmış eserinde türeme efsanesi ile ilgili '*yeni zaman türeyiş metni*'<sup>2</sup> bulunmaktadır<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* isimli çalışmasında (2003: 22-29) Göktürklerin Birinci Menşe Efsanesi olarak anlatılmaktadır. Aynı eserde Göktürklerin menşe efsanesi olarak diğer iki metinden de bahsedilmektedir. Çin tarihî kaynaklarından Chou sülâlesinin kayıtlarında yer alan efsane metni şöyledir: Göktürkler (T'u-chüeh) eski Hunların (Hsiung-nu) soyundan gelmektedir. A-şi-na (A-shih-na) adı verilen bir aileden türeyip, ayrı oymaklar hâlinde yaşamaya başladılar. Lin adını taşıyan bir memleket tarafından mağlup edilirler ve soylarındaki kişiler öldürülürler. Yalnızca on yaşında bir çocuk sağ kalır. Bu çocuğun ayaklarını kesip bir bataklık içindeki otların arasına bırakırlar. Burada bir dişi kurt peyda olur ve çocuğa et vererek onu besler. Çocuk büyüdükten sonra kurt ile karı-koca hayatı yaşarlar. Kurt gebe kalır. Lin memleketinin kralı çocuğu öldürülmesi için asker gönderir. Askerler kurdu öldürmek isterler. Kurt onları görünce Kao-ch-'ang (Turfan) memleketinin kuzeyindeki dağa gider. Bu dağda derin bir mağara vardır. Mağaranın içinde büyük bir ova bulunmaktadır. Bu ova baştan başa ot ve çayırarla kaplı, çevresi birkaç yüz milden fazla değildir. Dört yanı çok dik dağlarla çevrilidir. Kurt burada on çocuk doğurur. Çocuklar büyür ve dışarıdan kız getirerek her birinden bir soy türer. Yüz aile hâline geldikten sonra mağaradan çıkarlar. Ju-ju'lara (Juan-juan devletine) tabi olurlar. Altay (Chin-shan) eteklerine yerleşirler. Devletin demirciliğini yaparlar (Ögel, 2003: 20-21).

<sup>2</sup> Dursun Yıldırım'ın ifadesidir.

<sup>3</sup> Efsanenin Ahmet B. Ercilasun (1985: 53-54) aktarımıyla çalışma ile ilgili kısmı şöyledir: "... Sevinç han, Moğol'u yağmaladıktan sonra ülkesine dönmüştü. İl Han'ın oğulları savaşta ölmüşlerdi. Yalnız en küçüğü olan Kıyan kalmıştı. Kıyan, o yıl evlenmişti. İl Han'ın kardeşi oğullarından olan Nüküz de o yıl evlenmişti. Bunların ikisi de aynı bölükten iki kişiye tutsak olmuştu. Savaştan on gün sonra bir gece atlanıp karılarıyla birlikte kaçtılar. Savaştan önce kurdukları yere geldiler. Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunları orada buldular. Konuşup şöyle dediler: "Burada kalsak bir gün düşmanlarımızı bizi bulur, bir kabileye gitsek hepsi de bize düşman. İyisi mi dağlar arasında kimsenin daha yolu düşmemiş olan bir yere gidip oturalım." Sürülerini sürüp dağlara doğru yürüdüler. Yabanî koyunların yürüdüğü bir yolu tutup tırmanarak yüksek bir dağın boğazına vardılar. Oradan tepeye çıkıp öte yana indiler. Oraları iyice gözden geçirdiler. Geldikleri yoldan başka yol olmadığını gördüler. O yol da öyle bir yoldu ki bir deve, bir keçi bin güçlkle yürüyebilirdi. Ayağı biraz sürçse düşer, parçalanırdı. Vardıkları yer geniş ve sonsuz bir ülke idi. İçinde akar sular, kaynaklar, türlü otlar, çayırlar, yemişli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. Bunu görünce Tanrıya şükürler kıldılar. Kışın mallarının etini yer, derilerini giyer, yazın sütünü içerlerdi. *Oraya Ergenekon adını verdiler. Ergene dağ kemeri, Kon dik demektir. Orası dağın doruğu idi.* Burada Kıyan ve

Ergenekon efsanesinde geçen olaylar bu isim ile adlandırılırken Ergenekon bir mekân olarak mı yoksa bir zaman olarak mı alınmalıdır? Dursun Yıldırım “[Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?” isimli çalışmasında tarihî ve şifahî kayıtları, tüm yönleri ve detaylarıyla değerlendirmiş bu isimlendirmenin anlamlandırılması boyutunda farklı bir bakış açısı sunmuştur. Yıldırım, “Erkin Kün” isimlendirmesini “atalar mağarası” ve “kurtuluş <hürriyet> günü” olarak açıklamış ve ‘Erkin Kün Bayramı’ olarak kutlandığını belirtmiştir (Yıldırım, 1997: 88). Bu tespitten yola çıkılarak Erkin Kün’ün “kültürel belleğin topografik “metinleri, “mnemotopları” bellek mekanları” (Assmann, 2018: 68) olarak değerlendirilebileceği görülmektedir. Yıldırım, [Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü? denklemi ekseninde yaptığı çok yönlü araştırma yazısında “Ergenekon” kelimesinin anlamlandırılıp tarih içerisinde bir bağlama oturması için tespitlerde bulunmuştur. Ergenekon efsanesi metinleri ve metinler üzerine yapılan çalışmalardan yararlanarak kelimeye farklı bir okuma önerisi getirmiştir.<sup>4</sup> Bu okuma önerisi ile aslında tarih içerisinde yerleşmiş olan anlamlandırmanın yeni bir boyut kazanarak çok anlamlı ve çok işlevli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Böylelikle efsane ya da destan metni olarak kabul edilen birbirinden bazı hususlarla ayrılan ve türeme üzerine

---

Nüküz’ün oğulları çoğaldı. Kıyan’ın oğulları daha çok oldu. Kıyan’ın oğullarına Kıyat dediler. Nüküz’ün oğullarının bir nicesine Nüküzler, bir nicesine Dürigin dediler. Kıyan diye, dağdan şiddetle ve hızla inen sele derler. İl Han’ın oğlu güçlü ve tez bir kişi olduğundan ona bu adı vermişlerdi. Kıyat, Kıyan’ın çokluğudur. Bu ikisinin soyları uzun bir süre Ergene Kon’da kaldı. Çoğaldıkça çoğaldılar. Boy boy oldular. Her aile uruk adıyla bir oymak teşkil etti. Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldı ki, artık oralara sığmadılar. Bunun üzerine toplandılar ve konuştular. “Atalarımızdan işitirdik, Ergene Kon’un dışında geniş ve güzel bir ülke varmış. Atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup öteki boylarla birlikte bizim uruğumuzu kırmış, yurdumuzu almış. Artık Tanrıya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak durumda değiliz. Bir yol bularak bu dağdan göçüp çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla güreşiriz” dediler. Hepsisi bu düşüncüyü beğendi. Çıkmaya yol aradılar. Bir türlü bulamadılar. Bir demirci, “Ben bir yer gördüm, orada bir demir madeni var. Sanıyorum ki bir kattır. Onu eritirsek yol buluruz.” dedi. Gidip orayı gördüler: demircinin sözünü uygun buldular. Millete odun ve kömür vergisi saldılar. Herkes vergisini getirdi. Dağın böğründeki çatlağa bir sıra odun, bir sıra kömür dizdiler. Dağın tepesine ve öteki yanlarına da odun ve kömür yığıldıktan sonra deriden yetmiş körük yaptılar, yetmiş yere koydular. Ateşlediler; hepsini birden körüklediler. Tanrının gücüyle demir eridi. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı. *O ayı, o günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün Moğollarca bayram sayıldı. O günden beri kurtuluş gününde bayram yaparlar. O gün bir demir parçasını ateşte kızdırırlar. Demir kıpkırmızı olunca önce han, demiri kısaçla tutup örsün üstüne koyar çekiçle vurur. Sonra bütün beyler de öyle yapar. Bu günü çok değerli sayarak “zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün” derler...*

<sup>4</sup> Dursun Yıldırım (1997: 86), konu ilgili yazısında Ergenekon kelimesinin daha önceki araştırmacılar tarafında okunmuş ve anlamlandırılışı üzerine şunları söylemiştir: “ ‘Ergene Kon’ değil, ‘Erkin Kün’ olmalıdır. Türk dilinde ‘erk’ sözü eskiden beri vardır. ‘Saltanat sözü ve buyruğun geçerlilik, kudret, iktidar, gücü yeterlilik’ anlamları yanı sıra; bu sözün, ‘irade, hürriyet’ karşılıkları da, sözlüklerimizde yer alır. İlk sözcüğümüze, ‘erkin’e tarihî sözlüklerimizde rastlayamadım. Yeni zaman Türk dili sözlüklerinde özellikle Türkistan Türkleri arasında, bu sözcük: ‘erkin’ diye kullanılır. Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Uygur Türkleri arasında ‘hür’, ‘hürriyet’ ve ‘özgürlük’ karşılığı olarak kullanılmaktadır.”

olan metinler topluluğunun zaman içerisindeki fonksiyonlarının da devamlılığı sağlanmıştır. Daha önceki okumalarda ve anlamlandırmalarda metne dayanarak Türklerin yeniden türedikleri mekânın adı “ergene” ve “kon” kelimelerinin birleşerek “dağ kemeri, dağ beli, dik dağ kemeri” şeklinde aktarılmıştır. Ancak Yıldırım (1997: 87), yeniden türemenin gerçekleştiği düşünülen bu mekânın ‘Erkin Kün’ yani ‘özgür hissettikleri’ gün şeklinde bir özgürlük gününü ifade ettiğini ve özgürlük gününden hareketle ‘atalar mağarası’ olan bu yerin ‘Ergene Kon’ yerine ‘Erkin Kün’ olarak okunabileceğini belirtmiştir. Metnin bu şekilde okunması ile topluluk için işlevlerinin birden fazla yönünün vurgulanabilirliği sağlanmaktadır.

Efsane metninin mekân ve zaman açısından bu şekilde okunması ile dört işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Birinci işlev olarak ‘atalar mağarası’na giriş ve çıkış kısmını ihtiva eden noktada ataları yılın belli zamanında hatırlamak adına yapılan törenler bakımından değerlendirilebilir. İkinci işlev, mekân adı olarak hatırlamayı kolaylaştırma ve belirginleştirme [=sabitleştirme]<sup>5</sup> yönündedir. Üçüncü işlev, yılın belli zamanında kutlanan bayram olması yönündedir. Dördüncü işlev ise canlandırma ve tekrarlama yoluyla aidiyet/kimlik duygusunun, sonraki kuşaklarda sürekliliğinin sağlanması noktasındadır. Efsane metni, çalışma içerisinde bu bakış açısı ile değerlendirilecektir.

### **1. Hatırlama Açısından Ergenekon Efsanesi**

Ergenekon Efsanesi, savaş olgusunun yaşanmasından sonra topluluktan arta kalan fertlerin sığınak olarak girdikleri dağ aralığındaki ovayı yurt olarak benimsemeleri ve soyun yeniden çoğalması ile bu yerden çıkış olayının anlatıldığı sözel kültür yaratıcılık ortamında gelişip anlatıcılardan dinlenerek yazıya geçirilen bir metindir. Türeyişin yeniden gerçekleştiği bu alan <mekân> sonraki dönemlerde efsane metnini okuyanlar ve atalardan dinleyenler için bir sembol olarak zihinlerde yer etmiştir.

Topluluğun içinde bulunduğu zamandan çok eski dönemlerde yaşanılmış olan efsanevi köken tarihinin, hatırlanan unsurlarının törenler ve bayramlar içerisinde sembolik kodlamalar, tekrarlamalar ve temsiller yoluyla yaşatılması, topluluk için bugünün bilincinin yaratılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan anlatı metninin sabit değişmezleri olan mekânların sembol oluşturacak düzeyde adlandırılmaları, köken atalardan sonraki nesiller için hatırlama kültürünün ilk önemli eşiğini oluşturur. Bayram ve törenler geçmişte yaşanan ve topluluk için hatırlanması önemli olan olayların zaman çerçevesinde kalıcılığının sağlanmasının, sabitleştirilmesinin bir diğer yöntemidir. Hatırlama yöntemleri açısından [Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü? soru kalıbı içerisindeki yeni adlandırma

---

<sup>5</sup> İsmail Görkem’e ait ifadedir. bk. (Görkem, 2009: 417).

önermesine konu olan unsurların işlevleri bu yazının ana çerçevesini oluşturmaktadır.

### 1.1. Hatırlanan Mekân: Erkin Kün

Efsanelerin, toplulukların geçmişlerini hatırlamada önemli fonksiyonları olduğu bilinmektedir. Topluluğun geçmişi hakkında bilgi edildiği ve bu bilgiyi yeniden hatırlama yoluyla aidiyet duygusunun güçlenmesi aynı zamanda geçmişteki köken atalar ile bağın sağlanması açısından işlevleri bulunmaktadır. “Atalar mağarası” açısından metne bakıldığında soyun devamlılığını ve gelecek kuşağın güven içerisinde yaşamasının temini olarak gelinen mevki/mekân özelliği göstererek birinci işlevi yerine getirmektedir. “Ergenekon” a geliş ve çıkış durumları açısından metin değerlendirildiğinde birinci nokta soyun korunması ve güven duygusunu vurgularken ikinci nokta ise soyun devamlılığının sağlanmış olması ve ata yurda dönüş kısmını işaret etmektedir. Atalar kültürüne bağlı olarak bu alandan çıkışın unutulmaması ve sonraki zamanlarda hatırlanması aslında grubun içinde oldukları mekândan çıkarken “neyi unutmamamız”<sup>6</sup> gerekir sorusunun cevabının bilinci ile hareket ettiklerinin göstergesidir. [Ergene Kon] = [Erkin Kün], ecdatlarının soylarını devam ettirmek için zorluklarla buldukları ve yerleştikleri yeni bir mekân iken, dört yüzyıl sonraki nesil için soyun çoğalmasından ve [Ergene Kon’un] = [Erkin Kün’ün] mekân olarak sınırlı kalmasından ötürü “zindan” olarak tanımlanması, her iki durum için de “kurtuluş günü” anlamını taşımaktadır. “neyin unutulmaması” gerektiği sorusunun cevabı, ataların esaretten kurtuluşu ve yeniden türemenin ilk günü olarak hafızalarda tutulup kalıcılık sağlanmıştır. Atalar mağarası olarak tanımlanabilir olan bu mekân, sonraki dönemlerde yaşanan anın tekrar canlandırılması ve ritüel boyutuyla anımsamanın gerçekleşmesi yönünden etkilidir.

Ataların esaretten kurtuluşunu ve yeni düzenlerinin kuruluşunu anlatan efsane metni, hatırlanmak istenen geçmişin bugün ile bağını tören içerisinde gerçekleşen ataların zamanında yaptıkları eylemleri yeniden canlandırarak bir zaman akışı düzenini aktarır. K. Schmidt, “ölülerin anılması, belleğin “ortaklık yaratmasına” karakteristik bir örnektir “(akt. Assmann, 2018: 71) tespitinde bulunmuştur. Ataların yaşadıkları dönemden sonraki dönemlerde hatırlanmaları, topluluğun geçmiş ve geleceği birbirine bağlama yollarından aslında sadece biridir. Bu şekilde topluluk nereden ve hangi kökenden geldiği sorularının cevabıyla geçmişi hatırlarken aynı zamanda şimdi ve yarını düzenlediği tören ile birbirine bağlar. Törenin merkezinde atalar bulunmaktadır. Ataların, kendilerinin soyundan gelen topluluğu koruyacağına ve onların saygı ile anılmalarının yaşayan neslin kimlik ve geçmiş bilincinin oluşmasında önemli katkıları bulunmaktadır. Törenlerde ölülerin anılması geçmişle bugün arasında dinamik bir bağ oluşturmakla birlikte geçmiş zaman ile bugün arasında eşiksel bir köprü de

<sup>6</sup> Soru kalıbı için bk. (Assmann, 2018: 38).

oluşturmaktadır. Ataların zorlu dönemlerden geçerek refaha ulaşmaları ve yeni neslinde aynı zorlu dönemlerde atalardan aldıkları bu güç ile üstesinden gelebilecekleri duygusunu törene katılan aynı zamanda törenin anlamını kavrayan topluluk için işlevleri bulunmaktadır.

Tören sırasında anlatı metninin mekânından çıkış yöntemi sembolik olarak canlandırılırken içinde bulunulan zaman içerisinde eski bir mekânın ve köken ataların anılması olayı gerçekleştirilir ve 'an'ı yaşayan topluluğun içindeki bireylerin 'biz' olma bilinci tazelenmektedir. Bu düzen yüzyıllar boyunca aynı düzende, kalıplaşmış bir şekilde devam ettirilmiştir.

J. Assmann'ın (2018: 68) da belirttiği üzere bellek tekniğinin en önemli araçlarından biri mekânlaştırmadır. Mekân, hafızalarda belirli bir çerçeve içerisinde canlandırılarak yer tutar. Buna bağlı olarak hafızalarda yer eden mekânın özellikleri kültürel bellek yoluyla ve ritüellerle topluluğun üyeleri arasında kodlanarak kalıcılığı sağlar. Ergenekon Efsanesi içerisinde yer alan mekân, zaman ile birleşerek önemli bir hatırlama alanı oluşturmaktadır. Pierre Nora (2006: 17-19), hafızanın somut olana, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök saldığını ve süreklilik duygusunun kökenin hafıza ortamlarının günümüzde olmaması sebebiyle hafıza mekânları olduğunu söylemiştir.

Mekâna sabitlenen anılar, gelecek kuşakların anma törenleri içerisinde yer alarak insan hafızası dışında bir bellek mekânı oluşturmaktadır. Ataların kökeni korunmak ve sonrasında tekrar yurtlarına dönmek için kullandıkları bu mekân "zaman ve mekâna bağlılık" ilkesi çerçevesinde hatırlamaya yardımcı olan unsurları yapısında taşımaktadır. Geçmişte yaşanan köken atalara ait anıların başka bir söylemle topluluğun geçmişte yeniden ve nasıl var olduğu sorusunun cevabını içeren anıların anlamlı bir biçimde yeni kuşağın hafızasında canlandırılmasında mekânın işlevselliği söz konusudur. Bundan ötürü hem mekân isminin hem de zamanın aynı isim ile sonraki kuşaklara aktarıldığı savını güçlendirmektedir. Anımsanmak istenen öğeler için Paul Ricoeur (2012: 115), "*insan bir şeyi anımsadığında, kendi kendini anımsar*" demiştir. Bu anımsama aidiyet duygusunu da içermektedir. Mekâna bağlı olarak anımsama ile topluluğun tarihi iç dinamiklerinin de aktarımı sağlanmıştır. M. Halbwachs'ın (2018: 162) ifadesiyle:

... Öyleyse bir grubun eylemleri mekânsal ifadelerle tercüme edilebilir ve grubun işgal ettiği yer sadece bu ifadelerin birlikteliğinden ibarettir. Bu yerin her görünümü, her ayrıntısı yalnızca grup üyeleri tarafından anlaşılabilir bir anlama sahiptir çünkü grubun işgal etmiş olduğu her türlü mekân parçası, meydana getirdikleri toplumun yapısına ve hayatına dair farklı yönlerine ya da en azından o toplumun içinde en istikrarlı olana tekabül eder

Efsane metninde geçen topluluğun var olma savaşı sürecinde başından geçen olayların kodlanmasında=[belirginleştirilmesinde] mekânın isimleştirilişi, topluluğun sonraki nesillere bu olayın aktarılması yönünden işleve sahiptir. Bu işlevin yerine getirilmesi noktasında mekân adının

yaşanılan zamana ait anıların hatırlanması için çift yönlü bir anlamı barındırdığı görünmektedir. 'Erkin Kün' isimlendirmesi zamanın ölümsüz kılınmasıyla birlikte mekânı da ölümsüzleştirmektedir. Topluluk için önemli olan olayların cereyan ettiği yerin bu isimle kodlanarak toplumsal bellekte çağrışım yapması ve çağrışım yapılan olayın mekânının da aynı ismi taşıması anımsamayı kolaylaştırmaktadır.

Henri Lefebvre (2016: 25), mekân kavramının zihinsel olan yapı ile kültürel olan yapıyı toplumsal olan yapı ile tarihsel olanı birbirine bağladığını söylemiştir. Zihinlerde yerleşmiş olan anın yaşandığı yapının kültürle yoğurularak yerleşmiş şeklinin sözün aktarıcıları aracılığıyla tarihsel bağının tesis edilmesi zaman içerisinde varlığını sürdürmeye devam eden topluluğun tarihini hatırlanmasına yardımcı olmaktadır. Efsane metinleri içerisindeki mekânların zamanla ilişkisi bu bağlamda değerlendirilebilir. Hatırlama açısından zaman ve mekânın birbirini tamamlayan unsurlar olduğu ve eylem dizisinin yapıldığı anın gerçekleştiği mekân yoluyla kodlandığı unutulmamalıdır. Bu açıdan efsane metinlerinde yer alan mekân bilgisinin eylemi gerçekleştirenler için önemini yanı sıra sonradan canlandıracaklar içinde belirli özelliklerle tarif edilmesi ve tasvir edilmesi gerekmektedir.

Mekânın, [Ergene Kon] = [Erkin Kün]'ün yerinin yazılı metinde tasvir ediliş özellikleri korunaklı yerin yapısının sonraki zaman metinlerinde işleniş özellikleri "metinsel bağdaşıklık" yönünü de sağlamaktadır. Yazıya alınmamış, sözel kültür içerisinde dolanımda olan ve ritüellerle devamlılığı sağlanmış hafıza metninin, yazıya alınması ve detaylandırılması ile "metinsel bağdaşıklık" özelliği kazandırılmıştır. Ergenekon Efsanesinin, hatırlanma ile diğer kuşaklara aktarımı "metinsel bağdaşıklık" yönüyle de kuvvetlendirilmiştir. J. Assmann (2018: 24) bu konuyu "*Yazıya geçişle birlikte tekrarlanan üstünlüğünden canlandırmanın üstünlüğüne geçilir bir başka ifadeyle 'ritüel bağdaşıklık' yerini 'metinsel bağdaşıklık' alır.*" şeklinde yorumlamaktadır. Mekânın hafızada <sözlü metinde> kodlanmış göstergeleri yazıya alınış süreciyle birlikte yazılı metinde de canlandırmanın ve canlandırılanın anlamlandırılmasının da devamlılığı sağlanır. Böylelikle hatırlama zinciri bozulmamış olur.

...Bu, gerçek ya da hayali birtakım yerler, hatırlanmak istenen öğelerin zihinsel görüntülerinin belirli bir düzende üzerine oturtulacağı bir çeşit şebeke işlevini görür; bu yerleri zihinsel olarak tekrar ziyaret edip, içinde adım adım yürüdüğümüzde hatırlanmak istenen öğeler de hatırlanmış olur. Bütün bu sistemin önermesi şudur; mekânın düzeni, hatırlanması gereken şeylerin düzenini muhafaza eder.

Burada bellek sanatının iki özelliğini vurgulamak gerek. Birincisi, bellek sanatı öncelikli olarak sabit bir mekân sistemine bağlıdır. İkincisi, hatırlama işi zımnen insan bedeniyle alakalıdır; bellek eylemleri insan ölçeğinde meydana geliyormuş gibi düşünülebilir (Connerton, 2012: 14-15).

Connerton'un ifade ettiği üzere hatırlanacak olan "şeylerin" sabit bir mekân ile ilintisi olmalıdır. Sözel ve yazılı anlatıda sabit bir mekânın varlığı



daha önce de ifade edildiği üzere ‘neyin unutulmaması’ gerektiği yâni neyin hatırlanması gerektiği sorusunun cevabını da vermektedir. Kolektif hatırlama, topluluk için olayların gerçekleştiği mekânla olayın gerçekleştiği zamanın arasındaki bağa işaret etmektedir. Eylemin gerçekleştiği mekân topluluk için bağlayıcı yapıyı oluşturmakla birlikte aynı zamanda olayların yaşandığı zamandan sonraki dönemlerde de adlandırılış itibari ile hatırlamayı kolaylaştırıcılık yönünü de sağlamaktadır. Grup/topluluk içerisinde anlamlı kabul edilen ve tarih içerisinde yaratıldığı zamandan sonraki dönemlerde de varlığını sürdürmeye devam eden eylemlerin oluşturduğu daire içerisinde değerlendirilen kültürel bellek, grubun/topluluğun birlikteliğini sağlayan bağlayıcı bir dokuyu oluşturur. Mekânın sembolik olarak kimlik/aidiyet alanı oluşturduğu görülmektedir.

## 1.2. Kültürel Belleğin Hatırlama Biçimi: Erkin Kün Bayramı

Yılın belli bir zamanında geçmişte yaşanmış ve topluluk için önemli olan olayların anılması için düzenlenen törenler geçmişle bugünün <şimdiki zamanın> bağının tesisinde önemli bir işlevi ihtiva etmektedir. Olayın cereyan ettiği zamanın <ataların hafıza metinlerinden ve yazılı metinlerden aktarıldığı zaman aralığı> yâni kolektif hafızada yerleştiği zaman ile olayın yeniden yaşatıldığı <şimdiki zamanın> zaman içerisinde canlandırma, tekrarlama yoluyla hatırlama gerçekleştiğinde topluluk kadim köken zamanlarına gitme olanağını yakalamış olur. Kültürel bellek geçmişin anılarını, imgeleme ve törenlerin icrası yoluyla kutlama günlerinde devreye sokar. J. Assmann (2018: 99), hatırlamanın temelinde bayram ve ritüel kutlamalarının yattığını söylemiştir. [Ergene Kon] = [Erkin Kün] Efsanesi, geçmişte yaşanmış olan kökene dair olayların bir bayram olarak kutlanması yoluyla zaman ve uzam dâhilinde topluluğun kimlik/aidiyet duygusunu mensuplarına yeniden hatırlatır. “Kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimleri olarak ritüel ve bayram” topluluk için işlevsel yöndedir. Ergen Kün’den çıkışın kutlandığı gün olan [Ergene Kon Bayramı] = [Erkin Kün Bayramı] kolektif hatırlama açısından iki işlevi taşımaktadır. ‘ataların zamanına’ dönüş ve ataların zamanından sonraki neslin zamanına kültürün aktarılması işlevini sağlarken aynı zamanda yaşayan topluluğun içerisindeki bireylerin kimliğini meşrulaştırması yönünden işlevi yerine getirmektedir. Efsane metnine bakıldığında, [Ergene Kon] =[Erkin Kün]’de soyun çoğalmasıyla birlikte alanın kısıtlı kalması ve ataların yurduna dönme isteği sebebiyle çıkılmak istenerek bir çözüm bulunmaya çalışılmış, topluluğun demircisinin önerisi üzerine demir madeni katmanın eritilmesi yoluyla ataların yurduna dönüş sağlanmıştır. Çağlar boyu sözel kültürün sürekliliği yoluyla aktarılmış ve sonraki dönemlerde yazılı metinler yoluyla belirginleştirilmiş olan efsane metninde topluluğun [Ergen Kon] = [Erkin Kün] denilen yerden çıkışı ve devamında gelişen olaylar şöyle anlatılmıştır:

Tanrının gücüyle demir eridi. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı. O ayı, o günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün Moğollarca bayram sayıldı. O günden beri kurtuluş gününde bayram yaparlar. O gün bir demir parçasını

ateşte kızdırırlar. Demir kıpkırmızı olunca önce han, demiri kıskaçla tutup örsün üstüne koyar çekiçle vurur. Sonra bütün beyler de öyle yapar. Bu günü çok değerli sayarak “zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün” derler... (Ercilasun, 1985: 53-54).

Yazılı efsane metninde, ataların demir madenindeki katmanı eriterek buldukları yerden çıktıklarını ve o günü hafızalarında tutup bayram olarak kutladıkları söylenmiştir. [Ergene Kon] = [Erkin Kün] Bayramı'nın içeriği kurtuluş gününün unutulmaması ve bu bayramın kutlamalarına katılanların, bayramın ifade ettiği anlamı bilenler için kimlik/aidiyet bilincinin oluşmasında işlevi bulunmaktadır. Geçmişte yaşanmış önemli bir olayın yaşanılışı sırasında gerçekleştirilmiş olan eylemler dizisi sonraki bir zamanda aynı düzen içerisinde tekrarlanarak canlandırıldığında geçmişin bağlamı içerisinde anlamlı olan ileti yaşanan zamanın bağlamına iletilir. İletinin içerisinde aidiyet duygusunu geçmişten getiren ve bugün içerisinde yaşatan kolektif hafıza, bireyin güvende hissetme ve bir kökene bağlı olması işlevini yerine getirmektedir.

Kimlik ve aidiyet bilincinin fertler arasında oluşmasının önemli noktalarından biri de anılar üzerinden kurgulanan bellekte yatmaktadır. Fertler kendi hafızalarında grup kimliği ile çerçevededikleri sistematik yapının içeriğini duygu, figür ve sembol gibi unsurların ve topluluğu oluşturan kodların hepsinden yararlanmak suretiyle doldurur. Bir süre sonrasında kendini gruba ait hissetmeyi olanaklı kılan ritüeller, ‘anma törenleri’ içerisinde anımsamayı yâni yeniden hatırlamanın düzeninin sıralamasını topluluğun belleğine yeniden yükler. Kolektif bellek üzerine Jeffrey K. Olick (1999), “*kolektif bellek, kimliğimizi şekillendiren faal bir geçmiştir*” şeklinde tespitte bulunmuştur. Geçmişte cereyan etmiş olaylar dizisinin sonraki dönemlerde bulunulan zamanda tören düzeni içerisinde aynı dizi ve usul ile tekrarı, yeniden hatırlamayı, bellekte kodlamayı mümkün kılmaktadır. Topluluğun demircisinin önerisiyle demir madeninde bulunan katın eritilmesi için yapılan eylemler dizisi kolektif bellekte tutulmuş ve dağdan çıkışın canlandırıldığı bayram gününde yeniden canlandırılmıştır. Bayram gününde eski zamanda gerçekleştirilmiş olan eylemin hatırlatıcı sembolleriyle bu yeni zamanda aynı düzenle canlandırılması topluluğu bağlayıcı yapıyı oluşturmaktadır. Somut bir örnek üzerinden ilerlemek gerekirse 21- 23 Mart 1993 tarihleri arasında Antalya’da birincisi gerçekleştirilmiş olan Türk Devlet Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’nda başta Türkiye olmak üzere Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan devletlerinin yöneticileri ve liderleri örs üzerinde demir döverek atalarının kutlu gününü anmışlar, bağlı oldukları milletin geniş bir sahaya yayılmış olan yönetim sistemlerinin ‘biz’ olma inancını demiri dövme eylemiyle göstermişlerdir. <sup>7</sup> [Ergene Kon] = [Erkin Kün] Bayramı topluluk için birlik olmayı ve birlik olduğunda güçlüklerin üzerinden

<sup>7</sup> Törene ait resimler için bk. (URL-1)

gelinebileceğinin mesajının verildiği bir töreni ihtiva etmektedir. [Ergene Kon] = [Erkin Kün]'den çıkışın 'kurtuluş günü bayramı' olarak hafızalarda yerleşmesiyle topluluk sembolik birlikteliğini gerçekleştirmiş olur.

Bayramlar içerisinde belirli bir düzen içerisinde icra edilen kalıplaşmış eylemler dizisi, topluluğun tarihinin sözel kültür içerisindeki ilk yaratımlarından süzölmüş, tecrübe edilmiş kısacası yaşanılmış anlarına tanıklık etmiş bilgiyi içermektedir. Kültürel sürekliliğin sağlanması noktasında bayramlar, önemli bilgilerin zamana tanıklık etmemiş olan sonraki kuşaklara intikal ettirmenin en sistematik yoludur.

## Sonuç

'[Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?' isimli çalışmanın, efsane metninin incelenmesinde 'ataların mekânı'nın adının 'ataların zamanı' ile olan bağıni hafızada kodlanması bakımından önemli bir noktaya işaret ettiği görölmektedir. Bu okuma önerisi ile zaman - mekân- bayram arasındaki yapılanmanın daha kolay incelenebileceği düşünölmektedir. 'Erkin Kün' şeklinde okuma önerisi ile, 'yeniden türeme'nin, çıkılması zor olan bir mekândan kurtuluşun adı olmakla birlikte aynı zamanda bu çabanın anıldığı zamana da ad olması şeklinde değerlendirilmesi açısından önemlidir. Topluluğun, atalarının zamanında yaşanmış olan olayları bulunan zamanda kültürel bellek kapsamında yeniden hatırlamaları onların yaşadıkları zaman içerisinde geçmişle ile olan bağlarının verdiği güven duygusu, aidiyet ve zorlukları başarma duygusunun aşılması açısından önemlidir.

Efsane metninin 'Erkin Kün' şeklinde okumasıyla dört işlevin tespitinin yapılabileceği görölmektedir. Birinci işlev, atalar mağarasına giriş ve çıkışın tören düzeni içerisinde değerlendirilmesi şeklindedir. Törenler, geçmişin kadim bilgisinin anımsama yoluyla bugüne taşımının bir yöntemidir. İkinci işlev, mekân adı olarak kabul edilmesiyle zaman akışı açısından topluluğun ilk oluşum döneminden başlayarak yakın zaman dönemi arasında hatırlamalar yönünde kolaylaştırıcılığı sağlamaktadır. Üçüncü işlev, yılın belli zamanlarında bayram olarak kutlanması ve dolayısıyla geleneğin aktarımı açısından değerlendirilebilir. Dördüncü işlev, canlandırma ve tekrarlama yöntemiyle topluluğun atalarının geçmişinde yaşanmış olan olayın bileşenlerinin içerdiği kodların topluluğun bugünkü vârisleri tarafından hatırlanmasıyla aidiyet/kimlik açısından bireylere meşruiyet vermesi yönündedir. İşlevlerin içerikleri, topluluğun bireylerinin geçmişle olan bağlarını hatırlamaya ihtiyaç duydukları zamanlarda kılavuzluk yapmaktadır. Geçmişle ile bugünü bağlamayı başarmış topluluklar, dünya üzerindeki yaşadıkları zaman dilimi içerisinde varlıklarını devam ettirme kabiliyeti göstermelerinin yanı sıra gelecek nesillere aktaracakları köken bilgisini güvence altına almış olurlar. Mekâna sabitlenmiş olan olayların, somut bir yer ile bağ kurmamış olaylara kıyasla zaman içerisinde unutulma olasılıkları daha düşük seviyededir. Efsane metni, zamanı-mekânı

aynı adlandırmada birleştirerek kolektif hafızada kodun tutulmasını kolaylaştırmıştır.

‘Erkin Kün Bayramı’ birlikten kuvvetin doğduğunu ve topluluğun geçmişindeki ‘özgür’ olmak için verdiği mücadelenin timsalidir. ‘Özgürlük Günü Bayramı’ geçmiş zamanı, yeni zamanda canlandırmaktır. Mekân ve zaman odağında efsane metninin hatırlama figürleri yönünden detayları çalışma içerisinde paylaşılmış ve ‘çok bağlamlı ve çok işlevli’ bir yapılanmanın olduğu sonucuna varılmıştır.

## KAYNAKÇA

- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı.
- Connerton, P. (2012). *Modernite nasıl unutturur?*. (Çev.: Kübra Kelebekoğlu), İstanbul: Sel.
- Ercilasun, A. B. (1985). Ergenekon destanı. *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri Tarih- Antoloji- Ansiklopedi*, 1, 53-54, İstanbul: Ötügen-Söğüt.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. (Çev.: Büşra Uçar), Ankara: Heretik.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek*. (Çev.: Zuhâl Karagöz), İstanbul: Pinhan.
- Ögel, B. (2003). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Görkem, İ. (2009). Dünden bugüne ‘Türk sözel edebiyatı’ değişim ve dönüşüm. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı*, 39, 411-422.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın üretimi*. (Çev.: Işık Ergüden), İstanbul: Sel.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekânları*. (Çev.: Mehmet Emin Özcan), Ankara: Dost Kitabevi.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutulmuş*. (Çev.: M. Emin Özcan), İstanbul: Metis.
- Olick, J. K. (2014). Kolektif bellek: iki farklı kültür. (Çev.: Meral Güneşdoğmuş), *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1 (2), 175-211.
- Yıldırım, D. (1997). [Ergene Kon] = [Erkin Kün] mü?. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 45 (1997), 61-149.
- URL-1: <https://www.tudev.org.tr/1-turk-kurultayi-21-23-mart-1993-antalya/> (Erişim: 10.01.2022)

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

**İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate:** Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

**Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests:** Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.